

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
2018 metai

1

LI

Vilnius 2018

Žurnalo leidybą finansavo

LIETUVOS MOKSLO TARYBA

PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ

Projekto finansavimo sutartis Nr. LIP-074/2016

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS
Vytauto Didžiojo universitetas

Jan JURKIEWICZ
Adomo Mickevičiaus universitetas Poznanėje

Zigmantas KIAUPA
Lietuvos istorijos institutas

Česlovas LAURINAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Ingė LUKŠAITĖ
Lietuvos istorijos institutas

Elmantas MEILUS (pirmininko pavaduotojas)
Lietuvos istorijos institutas

Jolita MULEVIČIŪTĖ
Lietuvos kultūros tyrimų institutas

Rimvydas PETRAUSKAS
Vilniaus universitetas

Edmundas RIMŠA
Lietuvos istorijos institutas

Jolita SARCEVIČIENĖ (sekretorė)
Lietuvos istorijos institutas

Vladas SIRUTAVIČIUS
Lietuvos istorijos institutas

Gintautas SLIESORIŪNAS (pirmininkas)
Lietuvos istorijos institutas

Darius STALIŪNAS
Lietuvos istorijos institutas

Saulius SUŽIEDĖLIS
Milersvilio universitetas

Joachim TAUBER
Šiaurės Rytų institutas Liuneburge

Šio žurnalo straipsnių pavadinimai ir santraukos cituojami duomenų bazėse:

Articles appearing in this journal are abstracted and indexed in:
HISTORICAL ABSTRACTS. AMERICA: HISTORY AND LIFE.
EBSCO Publishing

ISSN 0202-3342

© Lietuvos istorijos institutas, 2018

© Straipsnių autoriai, 2018

RECENZIJOS IR ANOTACIJOS

Edmundas Rimša. **Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto antspaudai ir žemių heraldika**. Vilnius: Lietuvos istorijos institutas, 2016, 192 p. ISBN 978-609-8183-24-5

Prieš beveik dvejus metus, pačioje 2016 m. pabaigoje, pasirodė vieno žymiausių Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės heraldikos ir sfragistikos tyrinėtojo Edmundo Rimšos monografija, skirta Lietuvos didžiojo kunigaikščio Vytauto sfragistikai. Keista, tačiau per tiek laiko knyga didesnio nei istorikų, nei srities specialistų dėmesio ir reakcijos nesulaukė, nors joje apibendrinti daugelio metų tyrimų rezultatai, kurie dažnai kardinaliai keičia istoriografijoje nusistovėjusius šio valdovo sfragistinio palikimo vertinimus. Monografijoje randame ne tik viską, kas iki šiol buvo pasakyta apie Vytauto antspaudus, bet ir naujų autoriaus interpretacijų. Iki šios knygos E. Rimša ne vienerius metus nagrinėjo kitas artimas temas: publikavo atskirų Vytauto antspaudų tyrimus¹, aptarė Vytauto antspaudų reikšmę platesniame LDK heraldikos ir sfragistikos kontekste².

Nors formaliai knygą sudaro įvadas, trys dalys ir priedai (santrumpos, šaltinių ir literatūros sąrašas, santrauka anglų kalba, asmenvardžių rodyklė ir nuotraukų autorystes nurodantis sąrašas), galima teigti, kad ji sudaryta iš dviejų pagrindinių dalių, t. y. įvadinės

¹E. Rimša, 1385 m. Krėvos akto antspaudai, *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*, sud. J. Kiaupienė, Vilnius, 2002, p. 79–98; E. Rimša, Vytauto didysis antspaudas – pirmoji valdžios ir valstybės herbinė manifestacija, *Jogailos ir Vytauto laikai. Mokslinių straipsnių rinkinys, skirtas Žalgirio mūšio 600-osioms metinėms*, red. Z. Kiaupa, Kaunas, 2011, p. 82–96; E. Rimša, J. Wroniszewski, 1413 m. Lenkijos karaliaus Vladislovo Jogailos ir Lietuvos didžiojo kunigaikščio Aleksandro Vytauto dokumentų antspaudai, *1413 m. Horodlės aktai (dokumentai ir tyrinėjimai)*, sud. J. Kiaupienė, L. Korczak, Vilnius–Kraków, 2013, p. 453–457, 458–462.

²E. Rimša, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, Vilnius, 2004, p. 58–60, 71–73; E. Rimša, *Heraldry: Past to Present*, Vilnius, 2005; E. Rimša, Aleksandro antspaudai – naujas etapas valstybės sfragistikoje, *Lietuvos didysis kunigaikštis Aleksandras ir jo epocha*, sud. D. Steponavičienė, Vilnius, 2007, p. 152–165 (apie Vytauto sfragistikos įtaką Aleksandro antspaudams, p. 161–163).

dalis ir išsamaus antspaudų sąvado. Pirmąją dalį sudaro įvadas ir du skyriai, kuriuose bendrais bruožais aptariama visa Vytauto sfragistika. Įvade nurodomi konkretūs darbo tikslai – „parengti išsamų valdovo antspaudų sąvadą ir jo pagrindu patikslinti antspaudų chronologiją, įvertinti Vytauto sfragistikos ypatumus ir jos įtaką vėliau valdžiusių Lietuvos valdovų antspaudams, taip pat Vytauto sfragistikos vietą tarp kaimyninių kraštų valdovų sfragistikos“ (p. 8). Tame kontekste taip pat numatyta aptarti Vytauto laikais pradėtą kurti LDK žemių heraldiką bei didžiojo kunigaikščio ir valstybės herbo kilmę. Pirmiausia kaip vieną iš darbo privalumų reikėtų paminėti gausią ir įvairiapusę tyrimui naudotų šaltinių bazę. Didelė jos dalis į mokslinę apyvertą įvedama pirmą kartą. Aptardamas tyrimo šaltinius, autorius ypač akcentuoja originaliųjų antspaudų svarbą tyrimo tikslumui. Tyrime panaudotas 61 originalus Vytauto antspaudas, t. y. visi šiuo metu žinomi šio valdovo antspaudai, surinkti iš Lenkijos, Vokietijos, Latvijos, Austrijos, Rusijos senųjų dokumentų saugyklų. Lietuvoje, deja, tokių neturime, nors Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekoje saugomas antspaudų gipso liejinių rinkinys. Tyrimui taip pat naudoti išlikę konkrečių antspaudų liejiniai, fotografijos. Taip pat naudotasi ir piešiniais, tačiau į juos žiūrima kritiškai, akcentuojant jų autorių padarytas klaidas ir netikslumus. Svarbią vietą tyrime užima rašytiniai šaltiniai, dokumentų koraboracijos, kuriose įvardyti arba detaliau aprašomi prie dokumentų prikabinėti antspaudai. Tokios gausios šaltinių bazės iki šiol nebuvo sukaupęs nė vienas Vytauto sfragistikos tyrėjas. Naudotasi tik pavieniais dažnai aptrupėjusiais antspaudais, ne visada tiksliais piešiniais, trynėmis, aprašais, kas kėlė didelių problemų tyrėjams interpretuojant jų teikiamą informaciją. Tiesa, šiame darbe panaudoti antspaudai taip pat ne visi vienodai gerai išlikę. Tačiau turint keletą, keliolika, o kartais net kelias dešimtis vieno tipo antspaudų, galima buvo tiksliai atkurti antspaudų išvaizdą, perskaityti legendą, patikslinti naudojimo laiką. Tai E. Rimšai leido ypač kritiškai pažvelgti į problemos istoriografiją. Vytauto antspaudai, kaip jokio kito Lietuvos valdovo, yra sulaukę didelio tyrėjų dėmesio. Jau nuo XIX a. jais domėjosi ir tebesidomi Lietuvos, Lenkijos, Baltarusijos, Ukrainos, Rusijos, Vokietijos tyrėjai. Todėl darbo įvadinėje dalyje pristatomi pagrindiniai problemos tyrimai, atkreipiamas dėmesys į dažniausiai darytas ir, deja, tebedaromas klaidas³.

Pirmame knygos skyriuje „Vytauto sfragistika“ (p. 16–39) aptariami bendrieji dalykai – fiziniai antspaudų duomenys (medžiaga, spalva, forma, dydis), antspaudų tipai, legendos, dokumentų antspaudavimo būdai. Akcentuojama, kad pagal antspaudų dydį Vytauto antspaudai patenka į vokiečių kultūros įtaką patyrusių valstybių piramidę, kurioje aukščiausieji asmenys (tokie kaip imperatorius) naudojo didžiausius antspaudus,

³ Naujausias darbas, skirtas Vytauto sfragistikai, tyrime liko nepanaudotas, nes buvo publikuotas tuo pat metu kaip ir monografija – С. И. По л е х о в, Последние завещания Василия и печати Витовта, *Средневековая Русь*, 12, Москва, 2016, с. 183–200.

žemesni pagal rangą karaliai – mažesnius, o kunigaikščiai – dar mažesnius. Tuo tarpu kituose Vakarų Europos kraštuose šis skirtumas tarp skirtingo rango monarchų antspaudų nebuvo toks ryškus (p. 17–18). Primenama, kad Vytauto laikais buvo sukurta dvipakopė antspaudų sistema, sudaryta iš didžiojo ir mažojo antspaudo, dariusi įtaką vėlesnių valdovų sfragistikai – atnaujinta Aleksandro Jogailaičio ir išplėta Zigmanto Vazos. Galima papildyti, kad XVI a. tai nulėmė dviejų atskirų pareigybių – kanclerio ir pakanclerio – atsiradimą (kancleris saugojo didįjį antspaudą, pakancleris – mažąjį) bei dviejų kanceliarijų išsiskyrimą. Visus Vytauto naudotus antspaudus autorius suskirstė į keturis tipus. Trys tipai – portretinių antspaudų, kuriuose vaizduojami pėsčio, raito ir soste sėdinčio valdovo sąlyginiai portretai. Ketvirto tipo – herbiniai antspaudai, juose vaizduotos keturios svarbiausios valstybės teritorijos. Antspaudu, kuriame vaizduotas raitelis, buvo dar 6 skirtingi variantai. Taigi, Vytautas per visą savo valdymo laikotarpį naudojo 9 skirtingus antspaudus. Autorius atskleidžia, kaip per besikeičiančius simbolius, vaizduotus antspauduose, antspaudų legendas Vytautas žymėjo savo kintančią padėtį valstybėje (kunigaikštiskos kilmės asmuo be valdomos teritorijos; Trakų kunigaikštis; Lietuvos kunigaikštis; Lietuvos kunigaikštis ir Gardino valdovas; Lietuvos kunigaikštis, Trakų paveldėtojas ir Lucko valdovas; Lietuvos didysis kunigaikštis, Rusios ir kitų valdovas), ateities pretenzijas (pėsčio kario simbolio keitimas raiteliu), pačią valstybės organizaciją (pagrindinių lietuviškų ir slaviškų LDK žemių herbai antspauduose išdėstyti lygiateisiškumo principu).

Antrame skyriuje „Vytauto laikų heraldika ir jos likimas“ (p. 41–67) pagrindinis dėmesys skirtas antspauduose vaizduotai heraldikai. Čia kalbama apie herbų kilmę – valdovo, valstybės, atskirų jos žemių ir teritorijų. Skyriaus pabaigoje aptariama šių simbolių įtaka XVI–XVIII a. bei dabartinei heraldikai. Autorius dar kartą akcentuoja akivaizdų LDK sfragistikos skirtumą nuo daugelio Europos valstybių, kurių valdovų herbuose buvo augalijos ar gyvūnijos pasaulio karališkieji atvaizdai (lelijos, ereliai, liūtai), kurie vėliau tapo valstybių herbais, o Lietuvos valdovai suheraldino raitelio, simbolinį paties krašto valdovo ir gynėjo, portretą. Neabejotiną Vytauto įtaką tyrėjas mato ir LDK žemių heraldikai. Jo teigimu, vėlgį kitaip nei Europoje, kur teritoriniai simboliai natūraliai formavosi iš tas teritorijas valdžiusių asmenų heraldikos, Lietuvoje joms herbus suteikė arba pripažino kokį nors anksčiau naudotą simbolį pats valdovas (p. 50).

Reikia pažymėti, kad informacija, pateikta pirmuose skyriuose, nėra visiškai nauja. Pats autorius nurodo, kad kai kurie apibendrinimai ar atskirų antspaudų tyrimų išvados iš jau publikuotų darbų kartojami sąmoningai (p. 29, išn. 45). Taip pavyksta išlaikyti dėstymo nuoseklumą ir logiškumą. Didžiausia, originaliausia ir vertingiausia knygos dalis – „Antspaudų sąvadas“ (p. 69–163). Jeigu ankstesniuose skyriuose Vytauto sfragistika aptarta bendrais bruožais, tai čia išsamiai gilinamasi į kiekvieną konkretų Vytauto antspaudą. Pradžioje trumpai supažindinama su sąvado struktūra (p. 70–73). Autorius taiko istoriografijoje jau nusistovėjusį chronologinį Vytauto antspaudų aptarimo būdą. Jo nuo-

mone, jis geriausiai atskleidžia tiek pačių antspaudų raidą, tiek kintančią Vytauto padėtį. Didelis privalumas ir naujumas tas, kad šis katalogas – tai ne šiaip antspaudų aprašymas chronologine tvarka, bet kiekvieno antspaudo išsami tyrimų apžvalga su gausia istoriografija ir naujomis autoriaus interpretacijomis. Kiekvieno antspaudo aprašymas pradedamas antspaudo įvardijimu, nurodant eilės numerį, antspaudo pavadinimą ir naudojimo laiką. Toliau pateiktos naudotų šaltinių archyvinės nuorodos – atskirai antspaudų (antspauduotų dokumentų) originalų, kopijų, fotografijų ir kitų atvaizdų. Publikuojama geriausiai išlikusio to tipo antspaudo iliustracija (kokybiška nuotrauka), perrašoma ir aptariama antspaudo legenda, vaizdujyje esantys herbai ar figūros, nurodomi antspaudų matmenys, antspaudavimo būdai, originalo kalba perrašomos antspaudavimo formulės. Nurodomos konkretaus antspaudo publikacijos ir literatūra, kurioje antspaudas buvo aptariamas arba skelbiamas. Daugiausia vietos užima antspaudų tyrimų duomenys. Pristatomi kiekvieno antspaudo aprašymai ir tyrimai nuo pačių ankstyviausių iki šių dienų. Sukaupta gausi šaltinių bazė ir patirtis autoriui leidžia kritiškai vertinti juose pateiktas interpretacijas, nurodyti klaidas, – beje, kai kurios iš jų jau beveik šimtą metų yra įsitvirtinę istoriografijoje (perskaitant antspaudų legendas, identifikuojant simbolius ir aiškinant jų reikšmę), atskleisti kartais net sąmoningai sukurtas fantazijas. Remiantis išsamia antspaudų originalų ir kitų šaltinių analize, siekiama tas klaidas ištaisyti. Kartais, panaudojant visus išlikusius vieno tipo antspaudus, kaip dėlionė dėliojamos tikrosios antspaudų legendos, vaizdulių figūros. Atliktas didelio kruopštumo ir atidumo reikalavęs darbas. Pasitelkti beveik deketktyvo gebėjimai identifikuojant kitų autorių aprašytus ar perpieštus antspaudus, t. y. nustatant jų originalus, aiškinantis abejotinų interpretacijų šaltinius. Pavyzdžiui, autorius išsiaiškina, nuo kurių originalių antspaudų daryti ankstesniuose tyrimuose naudoti antspaudų liejiniai (p. 106–107), iš kur istoriografijoje Vytauto sosto antspaudo aprašyme atsirado karališkas skeptras (p. 138). Pasirodo, dar 1841 m. perpiešdamas antspaudą vietoj kalavijo jį „pripiešė“ dailininkas K. W. Kielisiński, o dalis tyrėjų piešinį nekritiškai naudoja iki šių dienų. Kad painiavos pridaryti galėjo ne tik neatidūs tyrėjai, bet ir patys Vytauto amžininkai, atskleidžiama analizuojant herbinį Vytauto antspaudą. Ilgą laiką tyrėjai suko galvas, kodėl svarbiausiame, pirmame jungtinio herbo lauke vaizduojamas Voluinės kryžius, o ne Lietuvos raitelis. Buvo prikurta įvairių hipotezių. Ir tik neseniai pastebėta, kad meistras, raižęs spaudą, tiesiog nepanaudojo veidrodinio principo. Spaudžiant spaudą į vašką, figūros susikeitė pusėmis, kito mobilių figūrų (raitelio, lokio) judėjimo kryptis, o Trakų karys tapo kairiarankiu (p. 123). Neabejotinai šis darbas reikšmingas ne tik heraldikai ir sfragistikai, bet ir LDK viduramžių istorijai. Antspaudų legendų patikslinimas, jų sulyginimas su antspauduotuose dokumentuose naudota Vytauto titulatūra, simbolių kaita antspauduose ypač svarbūs Vytauto oficialaus statuso tyrimams. Autorius pateikia keletą naujų įžvalgų šiuo klausimu. Taip atskleidžiama sfragistikos kaip pagalbinio istorijos mokslo reikšmė. Pavyzdžiui, rašydami apie 1384–1385 m. Vytauto antspaudą (nr. 2),

ankstesni autoriai akcentavo, jog šiuo antspaudu per jo legendą Vytautas išreiškė savo teises į tėvoniją, Trakų kunigaikštystę⁴. Z. Piechas dar atkreipė dėmesį į stilistinį raitelio panašumą su raiteliu, esančiu Jogailos to meto antspaude ir antspaudavimui naudotą raudoną vašką, teigdamas, jog taip Vytautas, savo simboliką priartindamas prie valdovo, siekė pažymėti išskirtinę savo poziciją⁵. Ir tik E. Rimša suaktualino faktą, kad šiame, jo nuomone, pretenziniame antspaude vaizduojamas ne Trakų kunigaikščių antspaudams būdingas pėsčias karys, o raitelis. Autoriaus nuomone, tai rodė Vytauto pretenzijas ne tik į Trakų kunigaikštystę, kas buvo nurodyta legendoje, bet per raitelio simbolį ir „į aukštesnę padėtį valstybėje, tai yra į padėtį, kurią paskutiniaisiais gyvenimo metais užėmė jo tėvas Kęstutis“ (p. 87). Nors šią mintį autorius pirmą kartą išsakė dar 2002 m., rašydamas apie Krėvos akto antspaudus⁶, kiti tyrėjai į ją neatkreipė dėmesio⁷. Dabar negalime pasakyti, kokia buvo Jogailos ir jo brolių, iki tol vienintelių naudojusių iš tėvo Algirdo paveldėtą raitelį, reakcija į atsiradusį naują pretendentą į šį simbolį ir jo reiškiamą statusą valstybėje. Autoriaus teiginys, kad Jogaila neturėjo moralinės teisės Vytauto sprendimui prieštarauti, nes negražino pažadėtų, o galbūt net nežadėtų Trakų, neskamba pakankamai įtikinamai (p. 87–88). Galbūt tai yra netiesioginis įrodymas autoriaus minimos A. Janulaičio iškeltos prielaidos, kad Kęstutis, užėmęs Vilnių, tikrai pasigamino antspaudą su iš brolio Algirdo perimtu raiteliu. Tada raitelio atsiradimas Vytauto antspaude taip pat neatrodytų toks „įžūlus“. Gaila, nežinome, kurį iš turėtų antspaudų prie Krėvos akto prispaudė Lengvenis⁸. Skirgailos ir Kaributo antspaudų raiteliai buvo ginkluoti ietimis. Jeigu Lengvenis tuomet dar naudojo antspaudą su ietimi, Vytauto kalaviju ginkluotas raitelis atsiduria greta Jogailos kalaviju ginkluoto raitelio. Toks simbolių suvienodinimas būtų dar iškalbingesnis. Analizuodamas 1389–1392 m. Vytauto antspaudą (nr. 3), autorius pateikia originalią mintį apie Vytauto priėmimą į dinastiją: „jo legendoje Vytautas pirmą kartą pavadinamas Lietuvos kunigaikščiu, kuriuo iki tol paprastai titulavosi tik Algirdaičiai, tai yra, jis priskiriamas valdančiajai dinastijai ir kaip jos atstovas gauna Gardino valdą“ (p. 97). Atrodo, kad šis priėmimo į dinastiją procesas prasidėjo anksčiau. Jau Krėvos aktą jis tvirtino ne tik antspaudu su raiteliu, bet dokumento koraboracijoje yra minimas tarp Jogailos brolių Skirgailos, Kaributo bei Lengvenio kaip lygiateisis Lietuvos

⁴ W. S e m k o w i c z, *Sragistyka Witolda*, Kraków, 1931, s. 7–8; M. Gumowski, *Pieczęcie książąt litewskich, Ateneum wileńskie*, r. 7, 1930, z. 3–4, s. 718.

⁵ Z. P i e c h, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli i władzy Jagiellonów*, Warszawa, 2003, s. 92.

⁶ E. R i m š a, 1385 m. Krėvos akto antspaudai..., p. 87–88.

⁷ Ji neanalizuojama nei minėtame Z. Piecho darbe (Z. P i e c h, *Monety, pieczęcie i herby w systemie symboli i władzy Jagiellonów*, Warszawa, 2003), nei Giedrės Mickūnaitės knygoje *Vytautas Didysis. Valdovo įvaizdis* (Vilnius, 2008).

⁸ Prie 1379 m. dokumento Lengvenio antspaude buvo vaizduojamas raitelis su ietimi, o prie 1388 m. – jau su kalaviju.

kunigaikštis⁹. Minėtame antspaude tai įtvirtinama oficialiai. Didžiajame Vytauto antspaude 1398–1404 m. (nr. 5) pirmą kartą legendoje įrašytus žodžius *Dei gratia* autorius vertina įvykių Salyne kontekste. Jo nuomone, per šio antspaudo legendą tarsi išreiškiamas Vytauto deklaruojamas pavaldumas tik aukščiausiam teisėjui (p. 126).

Verta plačiau pristatyti monografijoje aptariamus kai kuriuos heraldikos ir sfragistikos terminus. Reikia pastebėti, kad lietuviška terminija – viena labiausiai apleistų sričių visame istorijos moksle. Dar 2004 m. pasirodė autoriaus siūlymas atsisakyti Vyčio pavadinimo Lietuvos herbui, o taip vadinti tik herbo figūrą: „Žodžio vytis, kurio šaknys (herbo vardo prasme) slypi lenkų kultūroje, matyt, nebeištrinsime. Viena, ką galime padaryti, vyčiu vadinti ne herbą, bet raitelį, kaip mums siūlė S. Daukantas, ir, suprantama, žodį vytis rašyti mažąja raide, t. y. nedaryti iš jo herbo vardo.“¹⁰ Siūlymas pakartotas ir aptariamoje knygoje (p. 64, išn. 78). Su tokiu autoriaus siūlymu galima visiškai sutikti kalbant apie Vytauto laikus (p. 122, išn. 32). Problemos istoriografijoje XVI a. sukurtas terminas *Pogonia*, ir tik XIX a. sukurtas *vytis* buvo nekritiškai perkelti į XIV a. pab. – XV a. realijas. Autorius preciziškai taiso ankstesnius tyrėjus ir simbolių Vytauto antspauduose vadina tiesiog šarvuotu raiteliu. Tačiau kalbant apie šių dienų Lietuvos heraldiką, mano manymu, šis klausimas yra diskutuotinas. XVII–XVIII a. *Pogonia* vardas LDK herbui pavadinti buvo visiškai įsitvirtinęs. Todėl lietuviybės puoselėtojams atrodė reikalinga rasti jam lietuvišką atitikmenį. Būtent taip jau XVII a. atsirado K. Sirvydo pasiūlytas *Waykimas* – gana grubus pažodinis vertimas. XIX a. viduryje buvo sukurtas terminas *vytis* figūrai pavadinti, o vėliau jis prigijo ir herbo vardo prasme. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, 1990 m. kovo 11 d. įstatyme dėl valstybės pavadinimo ir herbo numatyta „toliau vartoti oficialų Lietuvos Respublikos valstybės Herbą ir ženklą – Vytį“¹¹. *Vyčio* terminas įstatyme taip pat vartojamas herbo pavadinimo prasme. 1991 m. rugsėjo 4 d. įstatymu herbui buvo sugrąžintos XV a. pirmos pusės spalvos¹². Turbūt šis įstatymas buvo geriausia proga naikinti herbo pavadinimą, aiškinant tuo, kad grįžtama prie XV a. simbolio, kai jis jokio vardo neturėjo. Tačiau ji buvo praleista, ir vardas dar kartą patvirtintas. Tuo tarpu 1992 m. Lietuvos Respublikos konstitucijoje įtvirtintas tik figūros pavadinimas, tiesa, rašomas didžiąja raide: „Valstybės herbas – baltas Vytis raudoname lauke.“¹³ Šiandien šis terminas plačiąja prasme reiškia visą herbą, siaurąja – herbinę figūrą. Kokia jautri visuomenėje yra valstybės herbo tema turbūt geriausiai pa-

⁹ „...kartu su žemiau įrašytaisiais mūsų broliais, lietuvių kunigaikščiais, ponu Skirgaila, Kaributu, Vytautu, Lengveniu...“, *1385 m. rugpjūčio 14 d. Krėvos aktas*, sudarė J. Kiaupienė, Vilnius, 2002, p. 22.

¹⁰ E. R i m š a, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, p. 63.

¹¹ Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.08CD4C01694F>.

¹² Prieiga per internetą: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.D62CC8FB6EF1>.

¹³ Prieiga per internetą: <http://www3.lrs.lt/home/Konstitucija/Konstitucija.htm>.

rodė konkursas Vyčio paminklui bei po jo vykę ginčai. Todėl šiandien sunku įsivaizduoti susitarimą dėl herbo pavadinimo naikinimo. Mokslinė prasme pavadinimo suteikimas, jo kaita yra dalis simbolio raidos istorijos.

Taip pat autorius naujai aiškina majestotinio antspaudo prasmę. Lietuviškoje historiografijoje šis terminas galutinai nebuvo nusistovėjęs (p. 139). Lenkijos historiografijoje įsitvirtinusi nuomonė, kad majestotinis antspaudas yra tas, kuriame vaizduojamas soste sėdintis valdovas, bet E. Rimša, remdamasis Jogailos dokumentais, teigia, kad majestotiniu gali būti bet koks karaliaus ar imperatoriaus antspaudas (p. 10, 28, 139). Šiuo teiginiu keičiama sąveikos kryptis – anksčiau buvo teigiama, kad soste sėdinčio valdovo atvaizdas su visomis insignijomis savo didybėje daro antspaudą majestotiniu, o dabar valdovo majestotas (didybė) apskritai bet kurį jo atspaudą daro majestotiniu. Tuo tarpu Vytauto antspaudą siūloma vadinti sosto antspaudu. Nors autorius dėl sosto antspaudo pavadinimo yra tvirtai apsisprendęs ir įtvirtinęs terminą tarptautiniame kontekste, vis dėlto kirba abejonė. Pasirinkimas atrodo logiškai pagrįstas – didžiojo kunigaikščio statusas negalėjo prilygti karaliaus statusui, jo insignijos taip pat nebuvo lygiavertės karališkosioms. Tačiau mūsų istorija ne visada telpa Europoje priimtų taisyklių rėmuose. Kad ir prisiminus autoriaus šiek tiek aptartą valdovų titulų klausimą, kur jis kritikuoja historiografijoje nusistovėjusią tradiciją visus LDK valdovus vadinti didžiais kunigaikščiais, kai tuo tarpu pagonys valdovai dažnai save vadino, o ir kaimynų buvo vadinami karaliais (Gediminas) ar net bazilėjais (Algirdas). Taip, LDK valdovo titulas tuomet nebuvo nusistovėjęs ir naudotas dažniausiai toks, koks buvo priimtas krašte, su kuriuo bendraujama, kad kita pusė geriau suprastų užimamą statusą valstybėje, bei būtų išlaikytas bendraujančių pusių lygiavertiškumas. Tuo tarpu kalbėdamas apie antspaudų hierarchiją, autorius pasirenka, mano manymu, priešingą kelią. Dar 2004 m. šį antspaudą jis vadino majestotiniu¹⁴. Dabar hierarchijoje jis yra pažeminamas. Svarbiausia, jog pati Vytauto kanceliarija šį antspaudą vadino majestotiniu. Autorius teigia, kad vienintelį kartą koraboracijoje jis taip pavadin-tas tik 1430 m. – jau pareiškus pretenzijas į karališką karūną (p. 28). Tačiau iš tikro yra žinomi dar du atvejai, apie kuriuos, beje, rašo pats autorius. Pirmasis – 1415 m. vasario 14 d. Vytauto privilegija Trakų vienuoliams benediktinams. Tiesa, ši privilegija gali būti klastotė. Tačiau autorius daro prielaidą, kad senoji privilegija XVI a. pradžioje buvo tiesiog papildyta nauja pastraipa. Joje neva išliko ir senoji koraboracija, kuria remdamasis autorius teigia, kad prie privilegijos buvo prikabintas būtent Vytauto sosto antspaudas. Tačiau terminas „sosto antspaudas“ labai keistai atrodo šalia pateiktos koraboracijos originalo kalba, kur šis antspaudas vadinamas majestotiniu – *sigillum nostrae maiestatis est appensum* (p. 133). Šiuo atveju galimi du variantai – arba visa privilegija yra XVI a. pradžios klastotė, arba jau 1415 m. šis antspaudas vadintas majestotiniu. Tačiau reikia

¹⁴E. R i m š a, *Heraldika. Iš praeities į dabartį*, p. 59, il. 114.

pastebėti, kad XVI a. pradžioje majestotiniai antspaudai jau nebuvo naudojami. Antrasis atvejis – 1611 m. Bresto vaivados Kristupo Zenovičiaus testamentas, kuriame jis rašė apie jo protėviui dar 1414 m. suteiktą Vytauto privilegiją *z majestatową wielką pieczęcią zawieszony, na której pieczęci majestatowej z drugiej strony, małą signetową [s]pieczęcią własną samego Witolda Księżęcia Litewskiego przyciśnioną*, saugomą Smurgainyse (p. 132). Vėlgi, testamento fragmento vertime – *sosto* antspaudas (p. 132), išnašoje pateiktame originale – *majestotinis*. Kaip jie atrodė, galima spręsti pagal 1416 m. išlikusius antspaudus (p. 37). Tik šiuo atveju neaišku, ar jie taip buvo įvardyti ir privilegijos koraboracijoje, ar taip juos pavadino testamento autorius. Žinant Vytauto visiško suverenumo siekius, tuo tikslu įtvirtintą valdovo insignijų sistemą, atrodo suprantamas ir pasirinkimas savo antspaude vaizduoti soste sėdintį valdovą bei šiam antspaudui suteikiant majestotinio pavadinimą (tegl ir ne visai teisingai europinės sfragistikos kontekste).

Visa informacija knygoje pateikiama taip preciziškai ir apgalvotai, kad pasitaikantys nedideli netikslumai nedaro jokios įtakos jos reikšmei. Pavyzdžiui, 1379 m. Vytauto antspaudu (nr. 1) legendą autorius galbūt analizavo pagal antspaudo piešinį. Jis pastebėjo, kad žodyje *VITAVTC* raidės T apverstos, kai antspaudo originale apversta ir A raidė (p. 74–75). Tuo tarpu šio antspaudo 1810 m. piešinyje A raidė pavaizduota neapversta (p. 78), kaip ir F. A. Vossbergo publikuotame piešinyje. B. Köhnės paskelbtame piešinyje ta vieta parašyta teisingai (p. 80). 1407–1419 m. antspaudas (nr. 7) pateiktose 1412 ir 1416 m. dokumentų koraboracijose iš viso neminimas, nors naudotas kaip *contrasigillum* sosto (didžiajam) antspaudui. Gal vertėjo tai akcentuoti, nes galima klaidingai suprasti, kad būtent jis įvardytas didžiuoju antspaudu (p. 144). Analogiška situacija ir su 1420–1430 m. antspaudo (nr. 9) 1425 m. antspaudavimo formule (p. 155).

Norėtusi tikėti, kad pasirodžius šiai knygai, toliau problemos tyrimuose nebus kartojamos klaidingos istoriografijos klišės, kad tyrimas leis naujai pažvelgti į Vytauto statuso problemą bei paskatins diskusijas, nes autoriaus išsakytos mintys aktualios ne tik praeities tyrimams, bet ir šiandienai. Be to, monografija pakurstė dar didesnę mokslinį smalsumą, laukiant knygų lentynose Lietuvos valdovų ir valstybės antspaudų tyrimo.

Gitana Zujienė
(Lietuvos istorijos institutas)